
Péliné Bán Éva

A CZINE-JELENSÉG KÖNYVE

Irodalomtörténészekről nem szoktak könyvet írni – állapítottuk meg Végh Károllyal, amikor a könyv megjelenése után beszélgettünk.

Valóban: születtek-születnek monográfiák írókról, költőkről, drámaírókról, irodalomtörténeti korszakokról, irodalmi folyóiratokról, például a Nyugatról, de ritkán írnak könyvet irodalomtörténészről, akinek írói teljesítménye, hogy mások írói teljesítményét kutatja és bemutatja.

Czine Mihályról készített monográfiájában Végh Károly a sokféle lehetséges módszer közül azt választotta, hogy Czine Mihály beszél Czine Mihályról. Természetesen kis túlzással írom ezt, de a könyvet kézbevevő olvasó nem Czine Mihály életének kronologikus rendjét találja a vaskos kötetben, hanem Czine kutatási témáinak bemutatásával áll elénk a tudós és az ember.

Jó módszernek tarthatjuk Végh Károly szerzői-szerkesztői ötletét, mert így a könyv teljes pályaképet ad, s egyben *Czine-breviárium* is lesz. Minden tény, esemény, harc, sokféle küzdelem, amely Czine Mihályt közel hozza hozzánk, a tőle származó idézetekből épül fel. Végh Károly azt a hagyományt folytatja, amit Czine indított el Szabó Pálról írott könyvében: sok idézettel bemutatni az alkotói pálya eredményeit, s ezzel közvetíteni Czine munkásságát az érdeklődők számára. Ezzel a módszerrel egyszerre kerül közel hozzánk Czine Mihály az irodalomtörténész és Czine Mihály az ember.

Végh Károly a monográfia megírásakor sokat tusakodhatott, hogy a gazdag életutat, a Czine által tanulmányozott szerzőket és korszakokat szerkezetileg egységbe gyúrja. Czine irodalomképe, kutatásai alapvetően négy területre irányultak: a Nyugat kiemelkedő íróira – elsősorban Móricz Zsigmondra –, a népi írók mozgalmára és a hozzá csatlakozó egyéniségekre, az 1945 után induló új népiekre és a kisebbségi sorsba kényszerült magyar írók munkásságára.

Ez a négy terület adja a monográfia gerincét is, ezekben a fejezetekben a könyv irodalomtörténetté emelkedik. A négy nagy szerkezeti rész mellé, mintegy magyarázatként, kiegészítésként kerülnek fejezetek: az indulás éveinek személyes-hangú bemutatása, *A két levél* c. fejezet beiktatása, ahol részletesen Czine szavaival ismerhetjük meg az ellene hozott igaztalan vádakát. A két levél írója: Ilku Pál művelődésügyi miniszter, illetve Kardos

---

György, a Magvető Könyvkiadó akkori igazgatója. Hátborzongató olvasni az értelmetlen, igaztalan vádakát, s most is, ennyi év távlatából szívszorító a védekező Czine mondatainak igazságával szembenézni. A monográfia külön értéke, hogy az eddig még nem publikált, ötvenhat oldalas levél értelmezésére (kelt 1972. december 5-én) külön fejezetet szentelt a szerző. A levél publikálására most már sort kellene keríteni, magyarázó előszó kíséretében.

A monográfia újabb fejezetei személyességükkel hívják fel magukra a figyelmet. Ezek a fejezetek vég nélkül folytathatók lennének, hisz sokan vagyunk hazán belül és kívül, akik ismertük, szerettük Czine Mihályt, mindannyiunknak van külön története vele. Ezek a személyes fejezetek önmagukban is hallatlan izgalmasak, de Végh Károly szerkesztésében itt kapunk sokszor választ az irodalomtörténész választásaira, politikai meggyőződésére, a kiválasztott téma és a tudós kutató találkozására. *Az eperfa árnyékában* című fejezet mutatja be Czine tanár urat, *A fehér fal és a fekete zsoltár* című fejezet a református egyházhoz és a református valláshoz fűződő viszonyáról szól.

Végezetül a Czine-jelenségről kapunk egy kiváló összefoglalást, majd gazdag gyűjteményt: a kortársak vallomásai Czine Mihályról, életrajzi adatok, jegyzetek zárják a kötetet, s végül – újdonságként – CD mellékletet találunk a könyvben, amely Czine Mihály hangját is elénk varázsolja.

Czine kivételes jelensége volt a magyar kultúrának. A legmélyebb világból indult: Nyírmeggyes, Hodász az elindító közeg, s hogy milyen táj volt ez, arról Ady soraiból tudhatunk meg legtöbbet:

„Bölcs világ ez, legmagyarabb világa a világnak. Itt az emberek nem hazudnak akarattal, ha keserű a szájuk, köpnek, ha viszket a tenyerük, ütnek, s nem őrajtuk múlik, ha az életről nem rángatódik le minden komédiás rongy... Itt vannak, akik a Kálvin istenéből bölcs külön istent csináltak, errefelé nem koronáz Ugocsa, ezen a tájon verődött össze Esze Tamás kuruc hada. Ez itt magyar föld, sivár, de harcos, de szép, de elpusztíthatatlan.”

Czine ebből a világból indult, de ide mindig alázattal és szeretettel tért vissza. Kizárólag tehetségének és szorgalmának köszönhetően lett nemcsak a budapesti egyetem tanszékvezető professzora, hanem a magyarság legnépszerűbb irodalomtörténésze is.

Az irodalomtörténészi pályáját kutatva érdeklődéssel kérdezzük, hogyan választott témát, kort, alkotót?

„Valószínűleg azokat választja ki, akikkel azonosulni tud, s műveiket – ha kritikailag is szemléli – magáénak is érzi” – írja Végh Károly. Igen, ezzel messzemenően egyetértünk. Ady és Móricz kiválasztása nem volt véletlen:

Ady és Móricz szülőföldje az ő világa is volt. Ady és Móricz életművében saját pályájának programját is látta. Későbbi választásai: a népi irodalom, a kisebbségi-nemzetiségi irodalmak erre az alapra épültek.

A huszadik század, az igazi modernség nálunk a lírában Adyval, a prózában Móricz Zsigmonddal kezdődik – vallotta Czine. Harmincegy éves korában megírja *Móricz Zsigmond útja a forradalmakig* című nagymonográfiáját, amivel egy csapásra a jelentős irodalomtörténészek sorába kerül. Valóban jelentős teljesítmény volt, a kritika nagy ovációval fogadta. Móricz szelleme Czine egész életét végigkísérte. Viszonyítási pontként, mértékként egész életében visszatért Móriczhoz. Kis túlzással állíthatjuk, hogy a leg-erőteljesebb vonzódást iránta érezte, ő volt az igazi szellemi előd, hozzá akart hasonlítani, előadásaiban a móriczi hősöket saját elődeiként értelmezte, mutatta be.

Ady volt a másik kiválasztott, rá sokszor hivatkozott. Ady szent lázadásai, a vátesz, a messiás szerep nagy hatással voltak Czinére. 1969-ben a *Jelenkorban* közölt Ady-portréban ezt írja: „Ady nemcsak vátesz, messiás is. Egész népe lelkiismerete akart lenni. Világosabban látta a társadalmi kérdéseket és cselekvő volt a hite, bízott egy új emberű új világban”.

Sokszor hallgattam magam is előadásait, ahol mindig azt éreztem, hogy szinte már magát a költő Adyt, a magyar sorsért perlekedő Móriczot látom benne.

Előadásaiban teljes volt az átlényegülés. Nagyszerű színészi képességei is voltak, ha ezt a pályát választja, kivételesen nagy színész lett volna belőle.

A századelő művészi törekvéseit tanulmányokban, előadásokban elemezte. *Krúdyban* – a nyíri pajkosban – szintén földijét látja, sorsában, műveit elemelve a magány, a csömör és az illúziók furcsa kevercsét mutatja be. „Az irodalomelméleti kérdések közül legelmélyültebben a naturalizmussal foglalkoztam” – mondja 1977-ben, egy önéletrajzában. 1959–65 között szerkesztette az izmusok sorozatban a *Naturalizmus* c. kötetet.

Czine Mihály munkásságának a móriczi életmű bemutatása mellett másik kiemelt súlypontja a népi irodalom kutatása, értékeinek felmutatása és annak védelme volt. Végh Károly ennek bizonyítására Illyés Gyulát idézi: „A két világháború között fellépő és az urbánussal szemben lekicsinylően ábrázolt, sőt mindmáig nem egyszer gyanúba kevert irodalom nem paraszti, nem provinciális, nem is népi irodalom, de nem is urbánus: hanem az volt a magyar irodalom.”

A népi írók körül kibontakozó vitáról, az állásfoglalásokról, a politika megnyilatkozásairól kiváló összefoglalást találhatunk a kötetben. Czine itt is Király István megfogalmazását kölcsönözve a „dialógusmorált” képviselte. Czine érvelt, védelmezett *Népi irodalom* című nagyívű tanulmányában. „Az

---

amit a népi irodalom, a határon túli magyar irodalmak, valamint saját kortársai megismertetéséért cselekedett, kitörölhetetlen értékékként épült be a magyar művelődés történetébe. Nem véletlen, hogy irodalmunk olyan személyiségei fogadták barátságukba, mint Németh László, Illyés Gyula, Tamási Áron, Veres Péter, Szabó Pál, Nagy László, Jubász Ferenc, Sánta Ferenc, Kós Károly, Süttő András, Kányádi Sándor és még nagyon sokan mások” – írja róla Görömbei András.

Czine Mihály egyszerre volt irodalomtörténész, kritikus, egyetemi tanár, s ahogy emlegetni szokták: a magyar irodalom legnagyobb hatású vándorprédikátora, utazó nagykövete.

És ez az a többlet, ami mindenkiben megmaradt, ha egyszer is hallotta őt. Lenyűgöző tárgyi tudás, kivételes szónoki tehetség, s a mondatokon átsütő magyarságtudat jellemezte. Czine Mihály egyedülálló jelenség volt, Görömbei Andrást idézve „*Czine az irodalommal való kapcsolatot a lélek ünnepévé avatja*”. Rendkívül fontos megállapítás ez. Czine sokakkal együtt tudta, hogy az irodalomnak lélekalakító küldetése van. Sokan tudjuk, de ő hirdette is, közérthetően, élményszerűen.

A *Magyar irodalom a XX. században* c. fejezet Czine Mihály meghurcoltatásának újabb bizonyítéka. Az újvidéki Fórum Kiadó Bán Imre–Barta János–Czine Mihály szerzőket kérte fel egy kis magyar irodalomtörténet megírására. Apám a régi magyar irodalmi részt, Barta János a tizenkilencedik századot, Czine a legújabb kori részeket írta. A kiadás körüli „huzavonákat”, ahogy apám emlegette, az egyre tolódó megjelenési határidőket magam is ismerem. Tudott tény volt, hogy Czine az általa írt XX. századi részt kibővítette és ezt adta be akadémiai doktori disszertációként, de az már számomra is a meglepetés és megdöbbenés erejével hatott, hogy ez a doktori védés milyen politikai viharokat kavart. Döbbenetes sorokat ír le Király István, aki Czine védelmében magával Aczél Györggyel vitázik. Az irodalomtörténet 2001-ben jelent meg könyv alakban a Kortárs Kiadónál, N. Pál József szöveggondozásában, utószavával. Az igazságtétel megtörtént Czine halála után, de ennek az irodalomtörténetnek akkor kellett volna megjelenni, akkor szenzáció lehetett volna.

A *fehér fal és a fekete zsoldár* c. fejezet Czine református vallásához és egyházához fűződő viszonyát mutatja be. A címben idézett szavakat Móricztól kölcsönözte, aki a református szellemiség világára értette ezt, amelyben a tiszta világos szavaknak van helyük. Ahogy ő írta: „...református családból születtem, református nevelést kaptam. Magatartásomnak, szemléletemnek ez a neveletés adja máig is az alaprétégét. Ahogy Ady fogalmazta 'adott energia' ez a halálig. ...Református neveltetésemet, egyházamat természetesen mindig nagy öntudattal vállaltam. Ma is életem megkülönböztetett nagy dolgának tudom, hogy magyarnak és refor-

---

mátusnak születtem. Protestánsnak érzem magam a fogalom történelmi értelmében, ahogy Ady, Móricz és Németh László is érezte és vallotta. S vallom Illyés igazát: Kálvin, illetve a kálvinizmus segítette évszázadokon keresztül megmaradni a magyarságot. Segít ma is.”

Ez a vallásosság, a hithez való ragaszkodás, a megtartó hit fogalmi szívéhez nagyon közelálló dolgok. A debreceni kálvinizmuson és családi példákon edződött protestantizmusom megerősödését látom, ha Czine sorait olvasom, vagy ha Szabó Magda író *Holtig haza Debrecen* c. írásának mondatait idézem magamban. Velük együtt hiszem s vallom, hogy a magyarság és a protestantizmus, magyarság és kálvinizmus századok óta összetartoznak. Czine Mihály is a megtartó hagyományokra alapoz „*Nem a halál, az élet népe vagyunk*” – mondja 1996-ban a Reformátusok Lapjában. 1995-ben a Református Egyházkerület főgondnoki beiktatásán így szólt: „*Nem az időnként változó napi politikához kell igazodnunk, hanem, az Istentől kapott törvényhez. Szívünkbe írt törvény szerint kell cselekedni. Református magyarságunk egységét őrizve, egész népünk érdekében munkálkodva: minden érdemes egyházzal és emberrel szövetségben.*” Szavai máig ható igazságok, jó volna megszívlelni.

Végh Károly monográfiájában a czinei életutat és a Czine-jelenséget tárja elének rendkívül értőn, tanítványi szeretettel és pontossággal.

Irodalomtörténetet ír Czine Mihály témáinak felvonultatásával, s egyben elének varázsolja a hihetetlen képességekkel megáldott embert is. A könyv könyvészetileg is dicséretes „produktum”. A szép szedés, a levegős szöveg-elhelyezés, a kivételesen jól kiválasztott képek méltón egészítik ki a monográfia tartalmi erényeit. Köszönet ezért a Pro Literatura Alapítványnak és az Agroinform Kiadónak és Nyomdának. A könyvet jó kézbe venni, nemcsak a szellemünk, szépérzékünk is gazdagodik általa.

Végh Károlynak munkája közben néha azt is érezhette, hogy ez maga az istenkísértés. Túl közel van még a személy, sokan vagyunk, akik személyesen ismertük Czinét, barátai voltunk, de itt vannak azok is, akik talán nem voltak legfeltétlenebb hívei. A monográfia megmaradt azon a határon, hogy bemutat, történelmi háttérrel ad, de nem ítél el. Ez legyen az olvasók dolga.

(Végh Károly: Czine Mihály, Pro Literatura Alapítvány – Agroinform Kiadó, 2002.)